

پیشگیری از جرایم بانکی از طریق

حاکمیت شرکتی در بانکها

تألیف

محمد امین عاقلی نژاد

با دیباچه

دکتر محمود باقری

دانشیار دانشگاه تهران

انتشارات هماروند

سرشناسه : عاقلی نژاد، محمدمبین، ۱۳۶۵-
 عنوان و نام پدیدآور : پیشگیری از جرایم بانکی از طریق حاکمیت شرکتی در بانکها
 مشخصات نشر : تهران: جاودانه: جنگل، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری : ۲۵۶ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۴۲۳-۷
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیپای مختصر
 یادداشت : فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل
 دسترسی است.
 یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۴۹۳۹۳

چاپ

عنوان کتاب: پیشگیری از جرایم بانکی از طریق حاکمیت شرکتی در بانکها
 تألیف: محمدمبین عاقلی نژاد
 ناشر: انتشارات جاودانه، جنگل
 ناظر فنی: امین لشکری
 نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۴
 قطع و تیراژ: وزیری، ۵۰۰ نسخه
 قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۴۲۳-۷

<http://www.junglepub.org>

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹-۶۶۴۸۲۸۳۰

[email://Info@junglepub.org](mailto:Info@junglepub.org)

۰۳۱-۳۳۲۰۵۰۶۷-۳۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای مؤلف محفوظ است»

امروزه بازار پول و محور آن یعنی بانک، نقش اساسی و انکارناپذیری در نظام اقتصادی مدرن ایفا می‌نماید. واسطه‌گری در بازار پول و تامین مالی حداقل در ایران، نهاد بانک را به مرکز ثقل بازارهای مالی و اقتصادی تبدیل کرده است. اما طبعاً این نهاد بر قدرت در معرض سوءاستفاده‌های فراوانی نیز قرار دارد که کشف فسادها و اختلاس‌های مکرر در سال‌های اخیر شاهد این آسیب‌پذیری بانک‌هاست. اساساً بانک ابزار مناسبی است در تحصیل سپرده‌های اشخاص و با تجمع منابع مالی در یک جا و دسترسی به آن‌ها، روشن است که طمع به این نهاد و سازمان اقتصادی بسیار بالا باشد. از این گذشته، قصور و ورشکستگی یک بانک اثر سیستماتیک دارد و بنابراین می‌تواند باعث ورشکستگی عمومی بانک‌های دیگر که هیچ قصوری نداشته‌اند نیز بشود.

متأسفانه در کشور ما در پاسخ به این آسیب‌پذیری بانک‌ها، به جای اقدامات پیشگیرانه، توسل به مجازات مدیران بانک‌ها پس از وقوع و کشف تخلف مرسوم است. این روش قطعاً اثربخش نیست و پیشگیری از تکرار سوءاستفاده از نظام بانکی از طریق ایجاد ساختارهای حقوقی کنترل و نظارت بر فعالیت مدیران که همانا حاکمیت شرکتی است، بسیار کاراثر است. کتاب حاصل که حاصل زحمات جناب آقای عاقلی‌نژاد می‌باشد، سعی در معرفی یک نظام حقوقی ویژه در کنترل و نظارت بر فعالیت‌های بانک‌ها و مدیران آن‌ها دارد که در واقع امین و نماینده سهامداران و سپرده‌گذاران و در حقیقت کل جامعه هستند و حیاتی است در جهت حفظ منافع تمامی این گروه‌ها و هدایت منابع مالی به نحو احسن جهت استفاده در حوزه‌های بهینه سرمایه‌گذاری اقدام نمایند.

فهرست مطالب

پیشگفتار

بخش اول - مفهوم و ماهیت حاکمیت شرکتی

- فصل اول - مفاهیم بنیادین حاکمیت شرکتی ۱
- مبحث اول - تعریف حاکمیت شرکتی ۱
- گفتار اول - تعریف ساختاری ۱
- گفتار دوم - تعریف اصطلاحی ۸
- مبحث دوم - اصول و اهداف حاکمیت شرکتی ۱۲
- گفتار اول - اصول حاکمیت شرکتی ۱۲
- گفتار دوم - اهداف حاکمیت شرکتی ۱۶
- مبحث سوم - سابقه و تاریخچه حاکمیت شرکتی ۲۵
- گفتار اول - زمینه‌های پیدایش ۲۵
- گفتار دوم - زمینه‌های تحول ۲۹
- مبحث چهارم - نظریه‌های حاکمیت شرکتی ۳۳
- گفتار اول - نظریه نمایندگی ۳۴
- گفتار دوم - نظریه ذی نفعان ۳۹
- گفتار سوم - نظریه هزینه معاملات ۴۱
- گفتار چهارم - نظریه تلفیقی ۴۳
- مبحث پنجم - اهمیت و ضرورت حاکمیت شرکتی ۴۴
- مبحث ششم - نظام‌های حاکمیت شرکتی ۵۰
- گفتار اول - الگوهای درون سازمانی ۵۱

گفتار دوم - الگوهای برون سازمانی.....	۵۳
گفتار سوم - مقایسه الگوهای حاکمیت شرکتی.....	۵۵
مبحث هفتم - حاکمیت شرکتی از دیدگاه اسلامی.....	۵۶
گفتار اول - اصول تجارت در اسلام.....	۵۷
گفتار دوم - مبانی اخلاقی تجارت.....	۵۹
گفتار سوم - اصول افشای اطلاعات.....	۶۰
فصل دوم - عوامل کلی اثر گذار بر حاکمیت شرکتی.....	۶۲
مبحث اول - چارچوب‌های قانونی.....	۶۲
مبحث دوم - ساختارهای مالکیت.....	۶۵
مبحث سوم - عوامل اقتضایی.....	۷۴

بخش دوم - شناسایی ضرورت‌ها در استقرار

حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری

فصل اول - روندهای اساسی در انتقال حاکمیت شرکتی به بانک‌ها.....	۸۳
مبحث اول - فرآیند پیدایش حاکمیت شرکتی در نهادهای مالی.....	۸۳
مبحث دوم - نقاط اشتراک و افتراق حاکمیت شرکتی در شرکت‌ها و بانک‌ها.....	۸۵
فصل دوم - اهمیت و نحوه سنجش حاکمیت شرکتی بانکی.....	۹۱
مبحث اول - جایگاه تحولی حاکمیت شرکتی در بانک.....	۹۱
مبحث دوم - آمارهای ضعف حاکمیت شرکتی در بانک.....	۹۳

بخش سوم - مفاهیم اساسی و نهادهای مؤثر در

پیاده‌سازی و ارزیابی حاکمیت شرکتی در بانک‌ها

فصل اول - مفاهیم اساسی.....	۱۰۱
مبحث اول - حسابداری و حسابرسی.....	۱۰۱
گفتار اول - جایگاه حسابداری در حاکمیت شرکتی.....	۱۰۱
گفتار دوم - جایگاه حسابرسی در حاکمیت شرکتی.....	۱۰۹

گفتار سوم- حسابداری و حسابرسی ساختگی.....	۱۱۷
مبحث دوم- حاکمیت شرکتی و مدیریت عمومی ریسک در بانک.....	۱۲۰
مبحث سوم- شفافیت.....	۱۲۵
گفتار اول- تعریف شفافیت و مدل‌های آن.....	۱۲۶
گفتار دوم- ارتباط حاکمیت شرکتی و سطوح افشای اطلاعات.....	۱۳۰
فصل دوم- نهادهای موثر.....	۱۳۴
مبحث اول- هیأت مدیره.....	۱۳۴
گفتار اول- نقش و جایگاه هیأت مدیره.....	۱۳۴
گفتار دوم- تفکیک وظایف در هیأت مدیره.....	۱۳۹
گفتار سوم- ترکیب مالکیت و سهامداری مدیران.....	۱۴۲
گفتار چهارم- حقوق و مزایای مدیران.....	۱۴۴
مبحث دوم- مدیریت ارشد.....	۱۴۶
مبحث سوم- سهامداران و سپرده‌گذاران.....	۱۵۱
مبحث چهارم- بانک مرکزی.....	۱۵۶

بخش چهارم - جایگاه حاکمیت شرکتی در نظام

بانکداری اسلامی و ایران

فصل اول- ویژگی‌های کلی کنترل و نظارت در نظام بانکداری ایران.....	۱۶۳
مبحث اول- انواع نظارت بانکی.....	۱۶۳
مبحث دوم- ساختارهای مالکیت در نظام بانکی کشور.....	۱۶۶
مبحث سوم- بومی‌سازی مقرره‌های جهانی حاکمیت شرکتی.....	۱۷۱
فصل دوم- نقش دولت و بخش خصوصی در حاکمیت شرکتی بانکی.....	۱۸۱
مبحث اول- حاکمیت شرکتی و بانکداری دولتی.....	۱۸۱
مبحث دوم- حاکمیت شرکتی و خصوصی سازی.....	۱۸۷

فصل سوم- راهکارهای عملیاتی ارتقای حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری

ایران.....	۱۹۲
------------	-----

- مبحث اول- پابندی به اصول مبارزه با جرایم و فساد مالی در حوزه بانکی..... ۱۹۲
- مبحث دوم- نقش بانک مرکزی در استقرار حاکمیت شرکتی بانکی در کشور..... ۱۹۸
- مبحث سوم- تدوین قوانین و مقررات داخلی و الحاق به معاهدات بین‌المللی ۲۰۳
- گفتار اول- استقرار حاکمیت شرکتی در سایه قوانین بانکداری ۲۰۳
- گفتار دوم- لزوم تمکین ایران به مقررات کمیته بال ۲۱۲

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۲۲۱

منابع و مآخذ..... ۲۲۶

امروزه بانک، یک نهاد و سازمان مالی و اقتصادی بسیار حساس و مهم تلقی می‌شود که عدم وجود نظامات نظارتی مؤثر می‌تواند بستر سوءاستفاده و تخلفات گسترده‌ای را در آن فراهم آورد که عواقب اجتماعی و اقتصادی وسیعی در سطح اجتماع به بار آورده و چه بسا نه تنها کل نظام اقتصادی و بانکی یک کشور، بلکه کل نظام مالی جهان را نیز تحت تأثیر قرار دهد.

این نهاد اقتصادی، به دلیل پیچیدگی ساختار و عملیات اعتباری متنوع، در عین لحاظ شدن به عنوان ستون اقتصاد کشور، می‌تواند از نقطه نظر حقوقی اقتصاد کشور را مورد مخاطره قرار دهد و از نقطه نظر کیفری نیز زمینه ساز بروز انواع جرایمی مانند ارتشاء، پولشویی، کلاهبرداری، صدور چک بلامحل، خیانت در امانت، اختلاس، جرایم سازمان یافته مالی، جرایم خاص مدیران و کارگزاران و انواع جرایم بانکی شود؛ لذا بدیهی است استقرار یک نظام حقوقی دقیق و منسجم در جهت ایجاد و استمرار مقرره‌های لازم در جهت تضمین سودآوری و همچنین پیشگیری و مجازات جرایم محتمل الوقوع، اجتناب ناپذیر است.

به طور کلی، در خصوص این که عکس العمل یک جامعه نسبت به نقض نظم پولی و مالی که یکی از هنجارهای مهم اجتماعی است، چگونه باشد، توافقی در بین نظام‌های مختلف وجود ندارد. در واقع، کشورها، از نظر شدت و ضعف اقدامات پیشینی^۱ یا پیش گیرانه و اقدامات پسینی^۲ و تعادل بین این روش‌ها، رویکردهای متفاوتی دارند. ابزارهای حقوقی پیشگیرانه در حقوق اقتصادی، به ویژه در زمینه فعالیت‌های پولی و مالی در حوزه بانکی، همان مقررات اقتصادی هستند که با وضع آن‌ها، از بروز جرایم و تخلفات پولی و مالی جلوگیری می‌شود و راه‌های سوء استفاده

1- Ex ante

2- Ex post

از شبکه بانکی به حداقل ممکن کاهش می‌یابد. اما، بدیهی است که در این بین، اقدامات پیشینی یا پیشگیرانه، قطعاً نسبت به مقررات پسینی از جمله مجازات‌ها، از بازدهی و اثر بخشی بیشتری برخوردارند.

یکی از مهم‌ترین این مقرره‌ها، مقرره‌های مربوط به حاکمیت شرکتی بانکی است که در صورتی که تحت لوای قانونی در بیاید، می‌تواند این رسالت مهم را به خوبی به انجام رساند. بر این اساس، تدابیر حقوقی که قبل و بعد از وقوع کاستی‌ها و نابسامانی‌های اقتصادی و مالی و تخلفات در بانک‌ها و نهادهای پولی و اعتباری مصداق پیدا می‌کند، موضوع و مسأله مورد مطالعه حاضر می‌باشد که با تأکید بر مفهوم بنیادین «حاکمیت شرکتی» به عنوان مؤثرترین ابزار برقراری سامانه نظارتی پویا و هدفمند در بانک‌ها انجام می‌شود.

پیش از هرچیز در باب مفهوم اولیه حاکمیت شرکتی، باید به نظام ارتباطی بین مالکیت سهامی با ساز و کارهای کنترل و نظارت اشاره کرد. اساساً، تفکیک مالکیت و کنترل در سازمان‌ها، عدم تقارن اطلاعات میان سهامداران و مدیران را به وجود می‌آورد؛ در نتیجه، سهامداران با ریسک نمایندگی مواجه می‌شوند. ریسک نمایندگی بدین معناست که اصولاً تمایلات شخصی در مدیران بانک‌ها ایشان را وادار به در نظر گرفتن منافع شخصی خود می‌نماید و این امر می‌تواند منجر به محیطی مساعد جهت سوء استفاده آن‌ها و یا دیگر فرصت‌طلبان شود و موجب وقوع جرایمی چون تخلفات اداری بزرگ، حسابرسی و حسابداری صوری و متقلبانه، اختلاس و اختلال در نظام پولی و مالی کشور گردد و یا حتی در بهترین حالت، با تمرکز مالی نابه‌جا و سرمایه‌گذاری مدیران بر طرح‌هایی که منافع کوتاه مدت یا کاذب دارند، زمینه ورشکستگی بانکی که یک فاجعه اقتصادی بزرگ در نظام سیاسی و اقتصادی هر کشور قلمداد می‌شود را موجب شود.

حاکمیت شرکتی، مجموعه‌ای از سازوکارهایی است که کاهش ریسک نمایندگی را از طریق افزایش نظارت بر اقدامات مدیران، تحدید رفتار سودجویانه آن‌ها و بهبود کیفیت اطلاعات انتشار یافته شرکت‌ها مد نظر دارد. حاکمیت شرکتی یک مفهوم میان رشته‌ای و چند حوزه‌ای است و هدف نهایی حاکمیت شرکتی بانکی دستیابی به چهار مورد اصلی در بانک هاست: پاسخگویی، شفافیت، عدالت (انصاف) و رعایت حقوق

ذی‌نفعان (در مفهوم عام، ذی‌نفعان شامل سهامداران بخش عمومی و خصوصی، فعالان بخش‌های مختلف اقتصاد، دولت و کل نظام جامعه می‌گردد).

با مروری بر کلیه تعریف‌هایی که از حاکمیت شرکتی ارائه شده است و تحلیل حقوقی آن‌ها، می‌توان تعریف کلی زیر را ارائه کرد: «حاکمیت شرکتی در بانک‌ها، در بر گیرنده کلیه قوانین، مقررات، ساختارها، فرآیندها، فرهنگ‌ها و نظام‌هایی است که موجب دستیابی به هدف‌های پاسخگویی، شفافیت، عدالت و رعایت حقوق ذی‌نفعان می‌گردد و ضمن ایجاد یک ساختار شفاف و قابل اعتماد در بانک، احتمال بروز انواع تخلفات و جرایم در آن را به حداقل می‌رساند».

قطعاً وضع قوانین و مقررات و به طور کلی، با استفاده از ابزارهای حقوقی کنترل و نظارت بر بانک‌ها از سازوکارهای مدیریتی حاکمیت شرکتی از اولویت زیربنایی برخوردار است؛ به نحوی که بدون تهیه و تدوین و اصلاح مقرره‌های مربوط به حسابداری و حسابرسی بانک‌ها به عنوان ضوابط جزئی، تا قوانین شرکت‌ها، بورس و بازار سرمایه به عنوان ضوابط کلی، نمی‌توان به اهداف پایدار حاکمیت شرکتی نائل شد. لذا با پیش بینی چنین راهکارهای حقوقی است که می‌توان از بروز جرایم پولی و مالی در بانک جلوگیری مؤثری به عمل آورد.

علاوه بر فواید حقوقی استقرار نظام حاکمیت شرکتی در بانک، لازم است بر فواید آن از منظر حقوق کیفری نیز توجه بایسته‌ای به عمل آید. پیشگیری از جرم، همواره از اولویت خاصی نسبت به ضمانت اجرای کیفری و مجازات برخوردار بوده است و این مهم در حوزه بانکداری پر رنگ‌تر است؛ چرا که پیشگیری از جرایم بانکی ضمن آن که نسبت به مجازات هزینه کم‌تری را شامل می‌شود، از اثر بخشی بیشتری نیز برخوردار است؛ به نحوی که پس از وقوع جرایم بانکی، با مجازات عاملین آن‌ها نمی‌توان بخش زیادی از مضرات و صدمات وارده به وسیله جرم را جبران نمود؛ ضمن آن که ابزارهای پیشگیری، مجموعه‌ای از بازدهی‌های مالی و اقتصادی را نیز به دنبال خود خواهد آورد. در این بین، حاکمیت شرکتی بانکی، مؤثرترین ابزاری است که مفهوم پیشگیری از جرایم بانکی را تأمین می‌کند.

ساختار کتاب به این شکل است که ابتدا در بخش اول به مفهوم و ماهیت حاکمیت شرکتی می‌پردازیم. در بخش دوم، به شناسایی ضرورت‌ها در استقرار حاکمیت

شرکتی در نظام بانکداری اشاره می‌کنیم. در بخش سوم با عنوان مفاهیم اساسی و نهادهای مؤثر در پیاده‌سازی و ارزیابی حاکمیت شرکتی در بانک‌ها به بررسی اصول اساسی و مراجع مهم حاکمیت شرکتی بانکی خواهیم پرداخت و در نهایت در بخش چهارم نیز شناسایی ضرورت‌ها در استقرار حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری مورد تدقیق قرار می‌گیرد.

www.ketab.ir